

Graffits Tamás

Történetírás és mikrotörténelem

Szijártó M. István az Eötvös Loránd Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékén régóta foglalkozik történetelmélettel, azon belül egyik kiemelt kutatási területe a mikrotörténelem. Számos publikációt közölt már e témában. A most megjelent műve egy társszerzővel közösen jegyzett, 2013-as könyvük (*Szijártó M. István – Sigurður Gylfi Magnússon: What is microhistory? Theory and Practice. Routledge, London – New York, 2013*) „kibővített változata”, így ezt a művet a szerző mikrotörténelemre vonatkozó eddigi kutatásainak önálló összegzéséként is tekinthetjük, a korábbi társszerkesztésű munkája mellett (*Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): Mikrotörténelem másodfokon. L'Harmattan, 2010*).

A kötet felépítése világos: az első fejezet a mikrotörténelem mint történeti megközelítés sajátosságait és körvonalait próbálja definiálni, majd a második nagyobb tematikus egység földrajzi alapon mutatja be a fogalom olasz, francia, német és angolszász irányzatait, végül az utolsó fejezetben a szerző saját megállapításait is bevonva problémaközpontú résszel zárja a könyvet. A szerző az elméleti reflexiók többségét változatos történeti gyakorlatok példáján át próbálja megvilágítani, így elősegítve a könnyebb megértést a laikusok számára. Másrészt a mikrotörténeti munkák gazdag tárházával ismerteti meg az olvasót, amely lehetőséget teremthet a további művek alaposabb megismerésére is.

Mi lehet a létjogosultsága egy ilyen öszszefoglaló jellegű, mikrotörténelemmel foglalkozó könyv megjelenésének a 21. század elején, amikor maga a fogalom az 1990-es években volt igazán „divatos”? A szerző ezt nem válaszolja meg, pusztán amellet érvel, hogy „a 21. században a mikrotörténelmet egyszerűen jobb történetírásnak tekinthetjük a többinél” (34. o.) A könyv egyik célja az, hogy meggyőzze erről az olvasókat. A napjainkban virágzó „global history”, amely az 1980-as évektől vált egyre divatosabb irányzattá a történetírásán belül, felveti azt a kérdést, hogy hogyan hozható kapcsolatba ez a mikrotörténelemmel, egyáltalán milyen viszony lehetséges a két eltérő megközelítés között? Szijártó szerint „aligha van divatos makroperspektíva, amely egyenesen ne igényelné a mikroszkopikus szemléletmód alkalmazását is.” (233. o.). A szerző hangsúlyozza, hogy a mikrotörténelem nem külön történeti irányzat, hanem olyan történeti megközelítés, „amely a társadalomtörténet magyarázatait és a kultúrtörténet jelentéseit egyaránt képes megragadni egy korlátozott vizsgálat keretében” (31. o.). E definíciót nem feltétlenül osztotta minden történész, hiszen az olasz *microstoria* kapcsán az 1980-as években a társadalomtörténeti irányultságú (Giovanni Levi) és a kultúrtörténeti irányultságú (Carlo Ginzburg) mikrotörténészek néha igencsak ellentétes nézeteket vallottak a fogalom mibenlétéről. A szerző azonban egyetért Simona

Cerutti véleményével, aki szerint „nincs két olasz mikrotörténelmi iskola, eltérést csak abban tapasztalhatunk, hogy az egyes szerzők mekkora szerepet tulajdonítanak a kulturális modellek kontextualizálásában a társadalmi kapcsolatoknak. Mára (írja 2004-ben) már konvergál a társadalmi és a kulturális orientációjú elemzés, és a *microstoria* társadalomtörténelmi irányzatához tartozók is szükségét érzik a kulturális kontextualizációnak” (47. o.).

Szijártó szerint három fontos kritérium jellemzi a mikrotörténelmet: „egy viszonylag jól körülhatárolható kisebb egység – legtöbbször egyetlen esemény, illetve 'egy falu közössége, néhány család vagy akár egy egyén' – intenzív történelmi vizsgálata”, amely valamely „nagy történelmi kérdésre keresi a választ” és a „múltbeli embereket nem a mélyben működő nagy történelmi erők bábjaiként ábrázolja, hanem tudatos cselekvőknek tekinti őket” (16–17. o.). A szerző szerint ezek a kategóriák nem függetlenek egymástól, de magának a mikrotörténelemnek a „nagy történelmi kérdések” adnak létjogosultságot (18. o.). Ezek pedig, mint tudjuk, a jelenben zajló eseményekkel vagy a jelennel összefüggésben együtt változ(hat)nak, tehát korántsem egyértelmű, hogy mi lehet éppen nagy történelmi kérdés, így ez a kritérium eléggé tág teret engedhet egyes műveknek a mikrotörténelem címszava alá való besorolásához. Ugyanakkor bármilyen nagyobb horderejű kérdéshez hozzá lehet szólni mikrotörténelmi perspektívából, mert éppen ez az aspektus különbözteti meg az irányzatot attól, amelyet több évszázada művel egyébként a történetírás, legyen az egy ember életrajza, egy kis település története vagy egy apró esemény elbeszélése, amelyek azonban nem kapcsolódnak szorosán „nagy történelmi kérdésekhez”.

A mikrotörténelem valóban olyan történelmi megközelítés, amely a múltat nem más

módszerekkel próbálja megismerni, hanem inkább magára a múltra tekint másképpen, mint a hagyományosnak tekinthető makroszemléletű, strukturalista történetírás. A múltbeli valóságot nem az államok és a nemzetek alakították, mint ahogyan a politikatörténelmi alapállású historikusok hangsúlyozzák, hanem a cselekvő egyének sokasága, így a történésznek is ezen a szinten kell vizsgálódnia, „bemutatni egyfelől a történelmi cselekvő tapasztalatait, hogyan látta ő a saját világát, és milyen jelentést tulajdonított a vele történt dolgoknak. Másfelől retrospektív analízissel utalhat a mikrotörténész egyes mélyben meghúzódó történelmi struktúrákra, hivatkozhat hosszú életű mentalitásra, globális folyamatokra – sok mindenre, ami hiányzott a kortársak saját értelmezési horizontjáról” (31. o.). Ezzel pedig elérkeztünk a mikrotörténelem legproblematisabb pontjára, a mikro- és makroszint közötti kapcsolatra, illetve a reprezentativitás problémaköréhez. Itt arról van szó, hogy egy mikroszinten elemzett egyén vagy egy kis közösség intenzív történelmi vizsgálata mennyiben reprezentálja kora társadalmi viszonyait, milyen következtetéseket vonhatunk le a makroszintű nagyobb strukturális egységek vonatkozásában. Milyen magyarázóerővel bírnak „egy viszonylag jól körülhatárolható kisebb egység” szintjén vizsgálódó történész következtetései a nagyobb társadalmi folyamatok, struktúrák magyarázatában?

A szerző bemutatja az eddig erre a problémára adandó történelmi válaszokat, majd a könyv végén maga is megpróbálkozik újfajta magyarázattal. Hogyan lehet mikroszinten olyan esetet vizsgálni, amely makroszinten is magyarázóerővel bírhat? Az erre adandó történelmi válaszok: Edoardo Grendi „kivételesen normális” fogalma és Giovanni Levi „léptékváltás” modellje (53–54. o.), amelyek eddig nem győztek meg minden historikust. A szerző magyarázata pedig a fraktál

fogalma. (Nem véletlen tehát a könyv borítóján szereplő, Borsa Béla által tervezett fraktál-kép.) „A fraktálok bonyolult geometriai szerkezetű rendszerek, melyek különböző nagyításban mind finomabb és finomabb, de az eredetihez hasonló struktúrát mutatnak. Lényegük tehát az önhasonlóság. Az önhasonlóság a mérettartományok szimmetriája. Ismétlődést takar, mintázatot a mintázatban” (187. o.). A szerző szerint van hasonlóság a fraktálok mintázata és a történeti megismerés között. Amennyiben a „múltat káoszknak tartjuk, amelyben csak a történész tesz rendet, a múlt kerek képe vagyis a Történelem csupán diszkurzív entitás, önmaga is csak reprezentáció. Ennélfogva a mikrotörténelem és a Történelem feltételezett önhasonlóságának két reprezentáció közt kellene fennállnia (...) A történész lelki szemét az intuíciója által kirajzolt makroszintű képre függesztve ráismer az esetben az egészre, majd megalkotja mikrotörténelmi munkáját. Ezért állítható, hogy ezek a reprezentációk nemcsak egymeműek, de voltaképpen *ugyanarra vonatkoznak* (...) A történész a kis tárgyban, esetben, a mikrotörténelem alapanyagában meglátja annak a lehetőségét, hogy elmondja azt, amit az egészről régtől fogva szeretne elmondani” (188–189. o.).

Számomra azonban nem tűnik túl meggyőzőnek a hasonlat a fraktál és a múlt megismerése között. Egyrészt a fraktál mintázata objektívan adott, tehát azt vizsgálva mindenki ugyanazt az egységes mintázatot fogja meglátni, míg a történelem vizsgálata szubjektív, jelesül a történész fejében kialakulhat akár egy egységes kép a történelemről és azt ábrázolhatja mikroszinten, amelyet reprezentatívnek tekint az egészre nézve; ugyanakkor semmi sem garantálja azt, hogy más, akár az olvasó, ugyanúgy reprezentatívnek fogja azt találni. Magyarán a

fraktál vagy önhasonlóság nem a mikro- és makroszint között lelhető fel objektív adottságként, hanem a mikrotörténész elméletében vagy gyakorlatában. Így az önhasonlóság a mikro- és makroszint között csupán a történész elméjében létezik, amely koránt sem jelenti azt, hogy más historikus, aki ugyanazt a témát kutatja, felleli ezt a kapcsolatot a két szint között. Az objektívnek tűnő mintázat csupán szubjektív látszat.

Mi jelentheti ugyanakkor a mikrotörténészi művek legitimációját? A szerző négy pontban összegzi, hogy a mikrotörténelmi megközelítés miért lehet előnyös a befogadó szemszögéből nézve: „érdekessége, valódisága, élményszerűsége és a vizsgált egyedi eset szerteágazó volta” miatt (239. o.). Fontosnak tartom a megélt élmény jelentőségét. Ezt a szerző is több helyen hangsúlyozza (29, 204–205 o.), mint e megközelítés egyik specifikumát. Az ilyen történelmi munkák nagyban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az olvasók számára is átélhetővé váljanak a múltbeli tapasztalatok.

Az empátia szerepe, a múlt átélésének közvetlensége akkor lehet igazán fontos, ha olyan történelmi tapasztalatot akarunk megjeleníteni, ábrázolni, amelyet a jelen kulturális kontextusában is fontosnak tartunk. Ezek általában a múltban tragikus következményekkel jártak, így szeretnénk elkerülni, hogy bármikor újra megtörténhessenek. Tehát e múlt ismeretére és annak pontos jelentésére van szükség, hogy átadhatóvá váljon. Ehhez konszenzusra van szükség a múlt bizonyos eseményeinek jelentéről.

A könyv hiánypótló mű, amely nemcsak a hazai történész szakma, de minden érdeklődő számára szinte kézikönyvként szolgál a mikrotörténelem mibenlétének tisztázásához.

(Szijártó M. István: *A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata. Mikrotörténelem 7. L'Harmattan, Budapest, 2014. ISBN 978-963-236-846-7*)